Janek István

Jehlicska Ferenc katolikus pap és Dvortsák Viktor levéltáros életpályája és karrierje, akik a monarchiában szocializálódtak, és államelnöki vagy vezető pozíciót akartak elérni a XX. században

Abstract: The Life Courses and Careers of the Catholic Priest Ferenc Jehlicska and the Archivist Viktor Dvortsák: From Socialisation in the Monarchy to Twentieth-Century Political Ambitions. The study examines the careers of two Slovak émigré politicians who had been socialised in the Austro-Hungarian Monarchy: Ferenc Jehlicska, a Catholic priest, and Viktor Dvortsák, an archivist. Both sought, in different ways, to connect at least part of the Slovak population politically to Hungary. Jehlicska imagined this in the form of autonomy and even went so far as to travel to the Paris peace delegations together with Andrej Hlinka, using forged documents, in order to present his demands on behalf of the Slovaks. Dvortsák, for his part, proclaimed the Eastern Slovak Republic in 1918, with Eperjes as its capital, and also launched the Slovjak movement.

Hungarian revisionist circles consistently supported both men, since they also had an interest in keeping the Slovak and Slovjak questions on the agenda of international diplomacy. The significance of their political and publishing activity is well illustrated by the fact that both were monitored by the Czechoslovak secret service. Dvortsák sought to create a distinct Slovjak national identity, but in the political circumstances of the period this project could only be pursued with Hungarian political and financial support, which forced him into compromise. His political career and orientation in the interwar period were decisively shaped by the fact that the Czechoslovak authorities sentenced him to death in absentia for anti-state activity. His principal offence was that in 1918 he had attempted to establish an independent state.

Jehlicska, by contrast, became disillusioned with the Czechs, whom he regarded as anti-Catholic and godless. In his view, their chief offence was that they had failed to grant the Slovaks the rights previously promised in the Pittsburgh Agreement. This explains his hostility toward them and his support for Hungarian revisionist aims, although he also expected Hungary to grant autonomy to the Slovaks.

Keywords: Hungarian–Slovak relations; Viktor Dvortsák; Slovjaks; Ferenc Jehlicska; Eastern Slovak Republic; Paris peace delegation; Hungarian revisionism; Slovak émigrés

A magyar kormányzat a trianoni békeszerződés aláírása után sem adta fel teljesen Szlovákia vagy annak egy része diplomáciai vagy katonai akciók révén történő visszaszerzésének gondolatát sem.[1] A magyar politikusoknak Erdély után a Felvidék elvesztése fájt a legjobban, mivel annak fontos gazdasági szerepe volt a történelmi Magyarország működésében. A magyar propaganda azt sugallta: mivel Csehszlovákiának nem volt korábban államisága, és a történelmi tradíciók is hiányoztak, így ettől az országtól szerezhetik vissza leghamarabb az elveszett területeket. Azzal érveltek, hogy Csehszlovákia egy mesterséges képződmény, amely csak a nagyhatalmaknak köszönheti létezését, így könnyebben le lehet győzni egy alkalmas pillanatban.[2] A magyarországi kormánykörök Csehszlovákia létrejöttére nem úgy tekintettek, mint a történelmi Magyarország szláv népeinek egyesülésére anyaországukkal, következetesen tagadták az ott élő szlovák és cseh nép egy nemzethez való tartozását is. Ezzel a csehszlovák állameszmét támadták, amely a két nemzetet egyazon nemzet két ágának tekintette. A magyar kormányzati politika két évtizeden keresztül arra törekedett, hogy a szlovák és a cseh nemzet közeledését megakadályozzák. A szlovákság számukra a csehek által megszállt népesség volt, amely a többi kisebbséggel közösen küzd a felszabadulásért. A szlovákok szerintük etnográfiailag, nyelvileg és történelmileg is teljesen különálló nemzetet alkottak a csehektől. A magyar vezetés egyetértett azzal, hogy Szlovákiának, de legalábbis a magyarlakta területeknek valamilyen formában feltétlenül vissza kell térniük a magyar állam kebelébe. A magyar vezetésben élt egy olyan hit, hogy egy esetleges népszavazásnál a szlovákok és a ruszinok a Magyarországhoz való csatlakozás mellett szavaznának.

Csehszlovákia felbomlasztásának ügyében a magyar vezetés az Andrej Hlinka-féle Szlovák Néppárt magyarbarát frakciójára számított. Ezenfelül abban reménykedtek, hogy a monarchiában szocializálódott szlovák származású papság és esetleg az értelmiség magyar érzelműi magyarbarát irányba fogják befolyásolni a szlovák népet, s a szlovákság a Csehszlovák Köztársaság helyett végül a Magyar Királyságot fogja választani. A magyar elképzelések ennek értelmében bizonyos szlovák körök megnyerését célozták. A két háború közötti időszakban a revízióra törekvő magyar politikusok kitűnő segítő partnerre találtak Jehlicska Ferencben (1879–1939).[3] Életpályája különös példája a korabeli nemzeti gondolatok közötti útkeresésnek, amely a szlovák nemzeti identitás és a korábbi magyarosítás, illetve a hivatalos csehszlovák ideológia között feszült. Jehlicska a szlovák és a csehszlovák történelem nagyon bonyolult és ellentmondásos alakja, e nehéz történelmi időszakban többször is válaszút elé került. Jehlicska 1879. január 24-én Jókúton (Kúty, Szenica – Senica járás) született értelmiségi tanítócsaládban. A római katolikus teológiát Bécsben végezte el. Már fiatalon nem mindennapi képességekkel rendelkezett. 1905-ben, 26 évesen a teológia doktora lett. Kitűnő előmeneteléért egy briliánsokkal ékesített gyűrűt kapott Ferenc József királytól. A gyűrű nagy elismerésnek

[1] Angyal 2002: 46–47; Zeidler 2009: 97.

[2] A revízió szükségessége a magyar politikusok és a közvélemény számára is evidenciának számított, és elutasították a beletörődést a trianoni békeszerződés nyomán előállt helyzetbe. Zeidler 2001:10–11.

[3] Jehlicska Ferenc: (1879–1939) szlovák származású katolikus pap, politikus. Ablonczy 2011: 71–78.

számított, mert abban az évben csak két ilyen gyűrűt osztottak ki. A fiatal pap előtt fényes egyházi karrier lehetősége állt. A modori (Modra) tanítóképzőben lett hittanprofesszor, 1904–1907 között pedig Pozsonyban a papi hivatást gyakorolta. A Szlovák Néppárt alapítói közé tartozott, 1906-ban Bazin (Pezinok) képviselőjévé választották a magyar országgyűlésben, ahol tiltakozott beszédében a kormány nemzetiségellenes beolvasztó politikai megnyilvánulásai ellen.[4]

A politikai támadások nyomán, amelyek a magyar kormány részéről érték, Jehlicska 1907-ben lemondott képviselői mandátumáról, és Budapestre költözött. A szlovák politika nagy reménysége így dezertált a politikai életből. Valószínűleg egyházi elöljárói nyomására döntött így, illetve azért, mert ezzel egyházi pályafutása is kettétört volna. 1915-ben a budapesti teológiai kar professzora lett a szlovák származású Csernoch János hercegprímás támogatásával. 1918 októberében kapcsolódott be ismét a politikai életbe, ekkor ébredt újra szlovák öntudatára.

1918-ban Jehlicska eltávolodott közelmúltbéli magyar irányultságától, és a szlovákok, valamint a csehek egy államban történő együttélése mellett érvelt.[5] Csehszlovákia megalakulása után Jehlicska nagy reményeket fűzött az új államalakulathoz. A pozsonyi Erzsébet Egyetem kormánybiztosává nevezték ki, majd 1919 márciusában a csehszlovák parlamentben képviselő lett. Kezdetben Andrej Hlinka[6] legközelebbi munkatársai közé tartozott. Részt vett a néppárt megújításában, és a párt sajtóorgánumának, a „Slovák"-nak a megalapításában is segédkezett.[7] Idővel Jehlicska és más szlovák értelmiségiek kezdték kétségbe vonni a csehszlovák állam ideáját. Látták, hogy a szlovákok egyenrangúságával kapcsolatos elképzelések az új köztársaságban távolról sem valósulnak meg. Nem tudta és nem is akarta elfogadni a csehszlovák nemzet koncepcióját, amit Eduard Beneš terjesztett, amely szerint a két nemzet egy.[8] Jehlicska úgy vélte, hogy a csehek nem kívánják a pittsburghi egyezményben[9] foglaltakat betartani, amely

[4] Kemény 1971: 21.

[5] Hertel 2003: 264.

[6] Andrej Hlinka (1864–1938) szlovák katolikus pap, politikus, egyházi író. Politikai pályafutását Zichy János néppártjában kezdte. 1901-ben szakított a Zichy-párttal, és a Szlovák Nemzeti Párt tagja lett, a magyar parlamentben képviselő is volt. Élesen fellépett a katolikus egyház érdekeinek védelmében, és Szlovákia autonómiájának híve volt. A hatalomváltás után újjászervezte a Szlovák Néppártot, mely 1925-ben felvette a Hlinka Szlovák Néppártja nevet. 1918-tól haláláig tagja volt a Csehszlovák Nemzetgyűlésnek. Ő szintén volt magyar képviselő is.

[7] Hertel 2003: 264.

[8] A csehszlovák állam a csehszlovakizmus doktrínájára épült, amely abból indult ki, hogy a csehek és a szlovákok egy nemzetet alkotnak, illetve a durvább felfogás szerint a szlovákok valójában csehek. A csehszlovakizmus nem ismerte el a szlovák nemzeti identitást, így a szlovákok ezt elutasították. Azt az ellentmondást, hogy az új állam nemzetállamként született meg, miközben többnemzetiségű volt, az ország alapítói (Tomaš Garrigue Masaryk és Eduard Beneš) a csehszlovakizmus fikciójával próbálták meg feloldani. Az alkotmány szerint a hivatalos nyelv a csehszlovák volt, Csehországban a cseh, Szlovákiában a szlovák alakját használták. A cseh vezetők abban reménykedtek, hogy idővel a két nép összeolvad, és kialakul közös identitásuk. Nyilvánvaló, hogy ez a gondolat nem szolgált mást, mint az újonnan született állam szláv többségének biztosítását.

[9] A pittsburghi egyezményt 1918. május 30-án kötötték az amerikai, a szlovák és a cseh szervezetek. Az

szerint Csehszlovákián belül Szlovákia számára külön kormányt, parlamentet és igazságszolgáltatást biztosító autonóm státust helyeztek kilátásba. Jehlicska csalódva reményeiben ezek miatt kezdte megváltoztatni politikai orientációját, és fokozatosan csehellenes álláspontra helyezkedett. Jehlicska egyre inkább elutasítóan viszonyult a Csehszlovák állam berendezkedéséhez, és a szlovák autonómia szószólójává vált. Maga mellé állította Andrej Hlinkát, az 1918 decemberében újraalakult Szlovák Néppárt elnökét is. A néppárt vezetőiben ekkora tudatosodott, hogy a csehek központosító törekvései a szlovák autonómia megvalósítását lehetetlenné teszik.

Jehlicska Ferenc és Andrej Hlinka útja a párizsi békekonferenciára

Jehlicskának összhangban a magyar irredenta politikával nagyjából 1919 közepétől Szlovákia Csehszlovákiától való elszakítása, valamint az új államalakulat szétverése került programja középpontjába. Jehlicska meggyőzte Hlinkát, hogy küldjön szlovák delegációt a párizsi békekonferenciára, amely memorandumot adhatna át a szlovák kérdésről a békedelegációnak, amivel demonstrálhatnák nemzeti különállásukat is.[10] Hlinka csak hosszas habozás után egyezett bele a javaslatba.

Csehszlovákia államformájában és belpolitikájában azonban a szlovákok elégedetlenkedése ellenére nem történt jelentős politikai változás. Nem vitás, hogy az erőszakkal bekebelezett magyar és német kisebbségek nem tekintették hazájuknak a Csehszlovák Köztársaságot, nem éreztek és nem is vállaltak vele közösséget. Akaratuk ellenére kerültek cseh fennhatóság alá, így legfontosabb politikai célkitűzésük csakis a köztársaság államkeretéből idővel való kiszabadulás, illetve elszakadás lehetett. A prágai kormány állandó harcban állt országa nemzeti kisebbségeivel, de az elvileg „államalkotó" szlováksággal is, mivel azok úgy vélték, nem rendelkeznek megfelelő és elégséges politikai jogokkal. Az autonómiamozgalom a szlovák lakosság szélesebb, főleg katolikus rétegeinek a fennálló viszonyokkal való elégedetlenségére épült: a vallási hagyományok mellőzése, az egyházi iskolák működésének korlátozása, a bürokrácia túlkapásai, az állami centralizmus, a gazdasági válság, a csehek kontrollálatlan és tömeges Szlovákiába érkezése, valamint a szocialista mozgalom terjedése mind-mind radikalizálta az autonómia híveit. Az elégedetlenség egyik megnyilvánulása volt a Hlinka vezette delegáció 1919. augusztus 28. és október 9. közötti útja a párizsi békekonferenciára.[11] Hlinkán és Jehlicskán kívül Jozef Rudinský zsolnai teológiaprofesszor, Štefan Mnoheľ katolikus pap, a Slovák szerkesztője és a kereskedő Jozef Kubala alkották a delegációt. A szlovák

egyezmény a szlovákoknak autonómiát ígért, és T. G. Masaryk is aláírta.

[10] Popély 2010: 264.

[11] Michela 2009: 48.

delegáció Varsóba, majd onnan hamis lengyel útlevelekkel Párizsba utazott.[12] 1919. szeptember 19-én érkeztek Párizsba, ahol egy kolostorban szálltak meg, mert ott nem kellett bejelentkezniük, így tartózkodási helyük egy időre titokban maradhatott a hatóságok előtt.[13] A delegáció által kidolgozott manifesztum francia szövegének megalkotásában Jehlicska játszotta a legfontosabb szerepet, melyet postai úton az amerikai, francia, angol, lengyel és jugoszláv delegációnak is eljuttattak.[14]

A memorandumot nem tudták hivatalosan a békedelegációk elé terjeszteni, csak az újságírók között osztották szét, mivel a békedelegációk képviselői hivatalosan nem fogadták Hlinkát és küldöttsége többi tagját sem. A csehszlovák diplomácia még azt is elérte a francia hatóságoknál, hogy kiutasítsák őket Franciaországból. Ezt könnyen végrehajthatták, mivel a delegáció tagjai hamis lengyel útlevelekkel érkeztek.[15] A franciák gyors közbelépése annak is volt köszönhető, hogy Eduard Beneš fellépett Georges Clemenceau-nál, Franciaország miniszterelnökénél.[16] A dokumentum Csehszlovákia létének alapjait veszélyeztető megfogalmazásokat tartalmazott. A memorandum címe a következő volt: „A békéért Közép Európában. A szlovákok memoranduma a békekonferenciához". A dokumentum hangsúlyozta Csehszlovákia soknemzetiségű voltát, valamint a pittsburghi egyezmény teljes szövegét is belefoglalták, és annak be nem tartását csalódásnak minősítették. „A szlovák autonómia megvalósulása helyett cseh uralom alá kerültünk. A magyar hegemóniát a cseh hegemónia váltotta fel. Csupán az igát cseréltük fel. A magyar iga helyett most cseh iga alá helyeztek bennünket, ami azért is nehezebb és keserűbb, mert azoktól kell elszenvednünk, akik magukat testvéreinknek nevezik."[17] A memorandum további részében a szlovákok politikai, gazdasági, kulturális, nyelvi, iskolai és egyházi sérelmeit sorolta fel. A békekonferencia döntéshozóit arra kérte: kötelezzék Csehszlovákiát, hogy Szlovákia részére biztosítson autonómiát. A memorandumban leszögezték azt a tényt, hogy a két etnikum különböző nemzetet alkotott, ezenfelül kifejtették, hogy a szlovákok nem tartják magukat sem cseheknek, sem csehszlovákoknak. Végezetül sürgették, hogy tartsanak népszavazást Szlovákia hovatartozásáról.[18] Jehlicska és Hlinka párizsi útja nem volt sikeres, annyit azonban elértek, hogy a nemzetközi közvélemény tudomást szerzett a szlovák nemzet létezéséről, valamint arról, hogy vannak, akik másfajta megoldást keresnek a csehszlovákon kívül.[19] A memorandum végül mégis hivatalosan a békedelegáció asztalára került, később, 1920. január 25-én a magyar delegáció hozzácsatolta a magyar békebeadvány 14-es, a „Szlovák kérdéssel" foglalkozó fejezetéhez, amely végül 18 pontból állt. A tervezet

[12] MNL OL K 64 1. csomó, 41. tétel, 4/res/1919.
[13] Hronský 1998: 223.
[14] AMZV Politická sekcia, III, 1254. doboz. 100647/III/3/33.
[15] Jehlička és Andrej Hlinka franciaországi útjával kapcsolatosan lásd: Peroutka 1991: 795–805. Szarka 1999: 152–154. Deák 1991: 68–84.
[16] Deák 1991: 74.
[17] Hoensch 1984:120–127.
[18] Hoensch 1984:120–127.
[19] Szarka 1999: 154.

ezeket a pontokat tartalmazta: „1. A felső-magyarországi tótság, mint élő nemzetiség, mint különálló nemzet ismertessék el. 2. A felső-magyarországi tótság kapja meg territoriális autonómiáját. 3. A közművelődési, közigazgatási, vallási, jótékonysági ügyek egyes-egyedül csak a tót nemzet autonomikus hatáskörébe tartozzanak. 4. A felső-magyarországi tótságnak kormányzót (gubernátor) kell állítania, kinek hatáskörébe tartozna a tót nemzetet érdeklő minden adminisztráció, a bíráskodás, kivévén a legmagasabb bíróságot, amelyben azonban a tót nemzet is képviselve legyen. 5. A tót képviselők a magyar képviselőházban is jelenjenek meg. 6. A tótoknak legyen a magyar minisztériumokban egy külön tót miniszterük. 7. Az esztergomi egyházmegyének és káptalanjának diszmembrációja szükséges, ennek alapján kell létesíteni az új nagyszombati tót püspökséget. 8. A tótul nem tudó felvidéki püspökök nyugdíjaztassanak. 9. Az új püspökök kinevezése a következő elvek alapján történjen: a tót püspökök felterjesztetnek a pápának ez állásra méltónak talált több férfiút, ezek közül a pápa predesztinál a magyar királynak három férfiút, a király egyet predesztinál. A tót miniszter ezt a predesztináltat kontraszignálja. 10. Szükséges Felső-Magyarországon a tót regimentek felállítása tót kommandóval és tót zászlóval. 11. Szükséges a tót csendőrség felállítása. 12. Szükségesek tót posta- és távírda-igazgatóságok. 13. A tót közoktatásügyi és autonomikus célokra az állam ugyanolyan mérvű hozzájárulást adjon, amilyen mérvűben részesítik az ország többi részeit. 14. Meg kell óvni Felső-Magyarországon a magyar és német nemzeti kisebbségek jogait. 15. A tót középiskolákban tanítani kell a magyar nyelvet és a magyar irodalmat, hogy a tótokat az egész országban alkalmazhassák köztisztviselői állásokra. 16. A magyarok ellenőrző közegeket küldhetnek ki az autonomikus tót tartományi szervek felülvizsgálására, hogy a tótok az autonómia határát át ne lépjék. Megjegyzendő, hogy ezeknek az ellenőrző közegeknek csak informatív joguk lehet. 17. A vitás ügyek elintézésére vegyes, objektív bíróságot kell felállítani. 18. A tót autonómiát a koronázási hitlevélbe be kell foglalni és törvénnyé emelni."[20] A pontok a magyar politikusokat is megosztották, például Korányi Frigyes pénzügyminiszter „szörnyszülöttnek" nevezte a tervezetet, de a magyar minisztertanács elfogadta annak pontjait.[21] Elmondhatjuk, hogy ezen pontok alapján széles körű autonómiát kaphattak volna a szlovákok Magyarországon belül. A párizsi békekonferencia azonban a Felvidék elcsatolása mellett döntött, így Jehlicska és harcostársai hatásosabb propagandára törekedtek a későbbiekben.

Jehlicska 1920-tól főleg Bécsben, Budapesten, Zürichben és Lengyelországban tartózkodott, de gyakran utazott nyugat-európai államokba és az USA-ba is. Titkosszolgálatokkal, diplomatákkal és államférfiakkal állt kapcsolatban. Szellemi képességei, nyelvérzéke, szónoki tehetsége, céltudatossága sikeres karrierre predesztinálták. A csehszlovák titkosszolgálat mindvégig megfigyelte tevékenységét, és tartott propagandájának következményeitől. A csehszlovák államiság léte szempontjából ő volt a legveszélyesebb szószóló. Jehlicska 1919-től a magyar törekvéseket támogatta.

[20] Tilkovszky 2000: 566–567.
[21] Tilkovszky 2000: 569–570.

Jehlicska igyekezett meggyőzni a szlovákokat, hogy az ő igazi hazájuk a történelmi Magyarország, ahol korábban ezer évig éltek. Jehlicska előbb József, majd Jedikula álnéven írta alá magát a magyar külügyminisztériumnak szánt jelentéseiben.[22] Jehlicska a szlovák autonómiamozgalom egyik külföldi oldalágát képviselte. A szlovák történetírás Jehlicskát negatív színben tünteti fel, elvtelen köpönyegforgatónak és a magyar irredentizmus kiszolgálójának állítja be. Jehlicskát nem lehet elvtelenséggel vádolni és a magyar kormány bármire kész fizetett ügynökeként beállítani, hiszen ő a szlovákok számára adandó autonómiát komolyan gondolta, és mindent elkövetett azért, hogy annak elismertetését a magyar kormánynál elérje. Ha tevékenységét értékeljük, Jehlicska azon kísérlete, hogy rendszeresebb kapcsolatot létesítsen a Hlinka-féle néppárt vezető képviselőivel, egyértelmű fiaskóval végződött. A jelentősebb szlovák politikusok közül egyedül Tuka Bélával[23] találkozott rendszeresen, akit később a csehszlovák hatóságok kémkedésért lecsuktak.[24] Tuka fedőneveként a jelentésekben a „Professzor" név szerepelt aláírásként a magyar külügyi iratokban.[25] Letartóztatását követően senki sem akadt, aki nyíltan támogatta volna Jehlicska magyarbarát orientációját Csehszlovákiában. A szlovákok között Jehlicska neve hamar negatív tartalmat nyert, tevékenységét nyíltan elítélték, és nemcsak a csehszlovakisták, hanem egykori néppárti kollégái és barátai is. Idővel Andrej Hlinkával is megromlott a kapcsolata, és őt is támadni kezdte röplapjaiban. Jehlicskának nem sikerült irredenta szervezetet kiépítenie Szlovákiában, az ottani hatóságok sikeresen megakadályozták azt, tevékenységét mindenütt csehszlovák kémek figyelték.[26] Jehlicska politikai tényked̄ése szokatlanul széles körű és sokszínű volt. Gazdag előadói, publicisztikai és újságírói munkásságot is magáénak tudhatott. Jehlicskát katolikus elkötelezettsége erősen befolyásolta abban, hogy a cseh vonallal szemben a keresztény Magyarország mellett foglaljon állást. Jehlicska élete végéig az Esztergomi Főegyházmegye papja maradt, és rendszeres kapcsolatban állt Csernoch Jánossal, majd utódjával, Serédi Jusztiniánnal is. Politikai tevékenységéről leveleiben beszámolt egyházi feletteseinek is, ami alapján arra következtethetünk, hogy ez a kapcsolat alapvető fontosságú volt neki, és talán ez az egyik legfontosabb igazodási pont számára egész élete során. Jehlicska kiterjedt agitációt végzett Szlovákiában az átcsempészett sajtótermékek segítségével, melynek célja a politikai viszonyok destabilizálása, a szlovák néppártiak autonómiamozgalmának radikalizálása, illetve Csehszlovákia

[22] Ablonczy 2011:74.

[23] Tuka Béla (szlovákul a neve: Vojtech Tuka) (1880–1946): jogász, politikus, nemzetgyűlési képviselő. Jogot végzett a budapesti egyetemen, majd az államrendőrség bűnügyi osztályán dolgozott. 1907 és 1914 között a pécsi jogakadémián oktatott, majd a pozsonyi Erzsébet Egyetem tanára volt. Csehszlovákia megalakulása után az országban maradt, és kezdetben az Országos Keresztényszocialista Pártban tevékenykedett, majd átlépett a Szlovák Néppártba. Ő dolgozta ki a párt első autonómiatervezeteinek egyikét. A csehszlovák hatóságok 1929-ben kémkedés és államellenes felforgató tevékenység miatt letartóztatták, 15 éves börtönbüntetést kapott. A börtönből 1937-ben szabadult, majd az autonóm szlovák kormány tagja lett.

[24] Tuka tevékenységével kapcsolatosan lásd: Veres 2004: 149–154.

[25] Ablonczy 2011: 71.

[26] Iváncsó 2013: 147–148.

szétverési feltételeinek megteremtése volt. Agitációs kampányát éles csehellenes kirohanásokra építette. Megpróbálta a csehek ellen fordítani a szlovákokat. A csehek szemére vetette, hogy a szlovákoknak nincs saját országgyűlésük, nincsenek saját iskoláik, hivatalaik, illetve a szlovák nyelvet a csehszlovák nyelv egyszerű nyelvjárásává degradálták. Jehlicska a szlovákok ellen elkövetett bűnökért Masarykot, Benešt és az egész cseh nemzetet tartotta felelősnek. Jehlicskát Csehszlovák orientációjú bírálói „Hlinka rossz" szellemének tekintették, aki őt a rosszra csábította. Az egyik magyar diplomata a Jehlicskáról készített jelentésben azt is megemlítette, hogy túlságosan hiú, és ezért túlságosan könnyen befolyásolható, s a budapesti rokonain keresztül esetleg magyar államtitkok is kiszivároghatnak. „Bizalmas dolgokat ezért ne közöljenek vele."[27] Jehlicska tevékenységét 1939. január 3-án Bécsben bekövetkező haláláig folytatta. Budapesten a Farkasréti temetőben temették el, sírját mára felszámolták. Jehlicska akkor halt meg, amikor közeledett a Csehszlovák Köztársaság szétesése, és benyújthatta volna a „számláját" a magyar kormánynak, és kérhette volna a „megfelelő" politikai helyet szolgálataiért cserébe. A magyar politika következetlensége, az emigránsok belső megosztottsága, valamint a szlovák társadalom megváltozó igényei egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a mozgalom nem tudott szélesebb körű támogatást szerezni.[28]

A Jehlicska halála után keletkezett hiányt Dvortsák Viktor[29] próbálta betölteni, aki a magyar kormányok részére kidolgozta az úgynevezett „szlovják mozgalmat", mellyel a kelet-szlovákiai lakosság identitását akarták a magyar érdekek felé befolyásolni.[30] Dvortsák a magyar–szlovák közös történelem egyik kényes és vitatott személyisége. Dvortsák kísérlete a szlovják mozgalom elterjesztésére és a szlovják identitás megteremtésére, amely mint politikai mozgalom – mint később kiderült – elbukott, de meg kell jegyeznünk, hogy vizsgálata sokat elmondhat a közép-európai nemzetépítés lehetőségeiről és dinamikájáról és a nemzetté válás folyamatáról. De mielőtt ebbe belemennék, tisztáznunk kell, kik azok a szlovjákok. A kérdés megválaszolásához egészen a 19. század második feléig kell visszanyúlni. Ekkor jelent meg ugyanis az első irodalmi mű, amely a kelet-szlovák mozgalom egyik alapját képező nyelvjárásban, vagyis sárosi szlovák dialektusban íródott. A sárosi szlovák nyelvjárás (szlovákul šariščina) elsősorban hangzása és szókészlete alapján tért el a 19. század utolsó harmadára irodalmi nyelvvé

[27] MNL OL K-64 1. csomó 1919-20- 7-tétel 359–369.

[28] Iváncsó 2025: 194.

[29] Dvortsák Viktor (1878, Felsővízköz–1943, Budapest) szlovák származású politikus, író, költő, Sáros megyei főlevéltáros volt. Középiskoláit Bártfán, Eperjesen és Kassán végezte, majd filozófiai tanulmányokat folytatott a budapesti egyetemen és a párizsi Sorbonne-on. 1904-ben Sáros megye főlevéltárosa lett, a következő évben házasságot kötött a tehetős francia családból származó Lataste Jozefinnel, akitől két lánya is született. Dvortsák 1910 és 1918 között az *Eperjesi Lapok,* az *Eperjesi Újság* a *Naša Zastava* szerkesztőségeiben dolgozott. Több történelmi könyve is megjelent, de szlovják nyelvű verseket is írt. 1918. december 11-én Kassán kikiáltotta a Szlovák Népköztársaságot, amiért a csehszlovák hatóságok távollétében elítélték. Dvortsák ezt követően évtizedeken keresztül Magyarországon és külföldön fejtett ki propagandát egy Magyarországon belüli szlovák autonóm terület vagy államforma létrehozása érdekében, majd életre keltette a szlovják mozgalmat. 1943-ban halt meg Budapesten.

[30] Ábrahám 2003: 55–66.

alakult közép-szlovák nyelvjárástól. A šariščinát a szlovák és a magyar nyelvészeti szakirodalom a kelet-szlovák dialektusokhoz sorolta, amelyekbe beletartozott a szepesi, abaúji és zempléni szlovák nyelvjárás is. Ebben a nyelvjárásban a 19. század második felétől a magyar kormány támogatásával jelentek meg tankönyvek és vallásos kiadványok, sőt még egy magyar nyelvű nyelvtani összefoglaló is született Urbán Adolf hanusfalvi lelkész és iskolaszéki tanácsos tollából a „*Sárosi* tót nyelvtan vázlata" címmel. A Horthy-korban alkotó miniszteri tanácsos, Kászonyi Ferenc szerint e nyelvjárás egyfajta átmenetet képezett a szlovák, a lengyel, a kárpátaljai ruszin és az ukrán nyelvek között, és a történelmi Magyarország északi és északkeleti régiójában, Abaúj-Torna, Zemplén, Ung, Szepes, Sáros vármegyékben volt honos. A 20. század elején a sárosi kelet-szlovák nyelvjárást beszélők elsősorban nyelvükben különböztek a nyugat-szlovák régióban élő szlovákságtól, saját magukat pedig szlovjáknak nevezték. Ezekben a vármegyékben is létezett szlovák intelligencia, de ők nagyrészt magyar érzelműek és a magyar államhoz hűek voltak, és nem keresték a kapcsolatot a cseh irányba politizáló szlovák elittel. Ebből kifolyólag az önálló „szlovják" (szlovákul *slovjak*) identitás kialakításában rejlő potenciál a 19. század utolsó harmadától a magyar kormány figyelmét is felkeltette[31]. Budapest ugyanis a szlovják dialektus erősítésében felismerte a szlovák nyelv megosztásának lehetőségét, egy, a magyar államhoz lojálisabb regionális elit támogatása pedig az öntudatosodó szlovák nemzetépítés gyengítésével is kecsegtetett. A szlovják identitás kialakulásához nagyon fontos volt az a terület, ahol a szóban forgó kelet-szlovák nyelvjárást beszélők laktak, mivel ez a térség sajátos kultúrával rendelkezett, amelyet a szlovák, ruszin, német és magyar kölcsönhatások jellemeztek. A felső-magyarországi régió politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális és nemzetiségi realitása a térségnek mindig sajátos arculatot adott.

A 19. és 20. század fordulójára a kelet-szlovák nyelvjárást az írásbeliség kialakítása felé terelő személyek olyan papok és tisztségviselők lettek, akik akár meggyőződésből, akár egzisztenciális okokból a magyar nemzeteszme hirdetőiként léptek fel, és a régió szlovákságát, vagyis az általuk szlovjákként nevezett népességet minél erősebben a magyar kultúrához és politikához kívánták közelíteni. A magyar vármegyei és kormányzati politika is érdekelt volt abban, hogy a szlováktól különböző szlovják identitás megerősödjön és kifejlődhessen.[32] A 20. század eleje a kelet-szlovák írásbeliség nyitánya lett. Az érintett vármegyék vezetőinek nem kellett nemzetiségi ellenállással és mozgalmakkal számolniuk, hiszen a helyi, szűk szlovák értelmiségi réteg nagy része elmagyarosodott, és még a nyugati területeken élő szlovák vezetők sem mutattak túlzott érdeklődést e területek iránt. A mozgalom Semsey Boldizsár, Sáros megyei főispán támogatásával saját lapot is indított *Naša Zastava* (Zászlónk) néven, amelynek első száma 1907. október 27-én jelent meg Eperjesen.[33] A lap a régió szlovák lakosságát következetesen szlovjáknak nevezte. Kezdetben Zsebráczky Géza bártfai plébános volt a mozgalom egyik kiemelkedő

[31] Sztancs 2024: 75–82.
[32] Sztancs 2016: 72.
[33] Sztancs 2024: 83–84.

ideológusa, a lap főszerkesztője pedig Dessewffy István politikus és földbirtokos, míg segítője 1916-tól Dvortsák Viktor lett, aki már 1906-ban felvetette a sajátos, a Felvidék/Felső-Magyarország nyugati és középső régióiban élő szlovákoktól etnikailag elkülönülő kelet-szlovák nemzet gondolatát. Ezzel a magyar kormányzat tudatába az úgynevezett „szlovják nemzetkoncepció" megalkotójaként került be, és a szlovják nyelv egyik legfőbb ideológusává vált. Dvortsák a *Naša Zastava* oldalain és könyveiben már 1918 előtt is folyamatosan amellett érvelt, hogy a nyugati és keleti szlovákság két különböző nemzet. Ezt tetézve azt állította, hogy a keleti szlovákok büszkén vallják magukat magyarnak, s mind öltözetükben, mind kultúrájukban a magyarságot tekintik modellnek. Véleménye szerint „a sárosi tótságot"[34] „úgy nyelvi, mint faji tekintetben el kell választani a magyarság északnyugati vármegyéiben lakó tótoktól".[35]

1918 novemberében a Felvidéken a keleti és nyugati részeken élő szlovákok etnikai különbözőségének eszméje politikai és államjogi dimenziót kapott. Ezt a nyelvi és kulturális különállást, valamint a magyar kultúrához való kapcsolódási viszonyt sok korabeli magyar politikus támogatta, így többek között Bethlen István és Teleki Pál is, ami nemcsak az 1918-as összeomlás alatti kísérletekben, hanem később a különféle revíziós elképzelésekben is megnyilvánult. A korabeli magyar politikusok egy része valóban hitt abban, hogy létezik egy olyan keleti szlovákság, akik elkülönülnek a nyugatiaktól, és jobban be vannak ágyazva a magyar kultúrába, és ez nem csak egy szűk csoportot jelenthet a szlovákságon belül, ezért Dvortsák elképzeléseit támogatni kívánták. Dvortsák 1918. december 11-én Kassán kikiáltotta a Tót Népköztársaságot vagy más néven Kelet-Szlovák Köztársaságot, amely Magyarországgal kívánt együttműködni Eperjes fővárossal. 1918. december 29-re mindkét várost elfoglalták a csehszlovák csapatok, és ezzel a népköztársaság megszűnt. Dvortsák Magyarországra menekült az utolsó vonattal, ahol 1920-ban egy ciklusra parlamenti képviselő lett Nyíregyháza képviselőjeként. A következő években Dvortsák széles körű nemzetközi propagandatevékenységet fejtett ki egy Magyarországon belüli „szlovák autonóm állam" létrehozása érdekében, illetve hogy életben tarthassa a szlovják mozgalmat.

Dvortsák saját életutat választott, hiszen arra törekedett, hogy saját népet hozzon létre, és azt identitással is elássa. Ehhez elengedhetetlen volt, hogy megteremtse az irodalmi nyelvezetet népe számára. Dvortsák irodalmi munkássága ezért értelmezhetetlen a szlovják kérdés és a magyar revízió nélkül. Azt gondolom, hogy Dvortsák szerepét nem lehet leegyszerűsíteni egy egyszerű propagandistáéra. Véleményem szerint ő komolyan vette a feladatát, és valóban nemzete identitásának létrehozására törekedett, viszont ezt abban a politikai szituációban csak magyar politikai segítséggel és pénzzel

[34] Dvortsák 1916-ban Sáros földje című könyvében csak sárosi tótságról beszél, de idővel maga is belátta, hogy nem elég csak a sárosiakat összefognia, hanem ezt kénytelen lesz idővel kibővíteni. Így jutott el a szlovjákok meghatározásához, majd Kelet-Szlovákiához és a „kelet-szlovákok" megnevezéshez. Be kellett látnia, hogy nagyobb számú népességet kell képviselnie, ha politikai eredményeket akar elérni. Ezt felfoghatjuk a részéről akár egy fejlődési szakaszként is, vagy politikai szükségszerűségként a túlélésért folytatott harcban 1918 második felében.

[35] Dvortsák 1916: 32.

lehetett megvalósítani, ezért kompromisszumot volt kénytelen kötni. Dvortsák politikai pályáját és irányultságát a két háború közötti időszakban kijelölte az a tény, hogy a csehszlovák hatóságok távollétében halálra ítélték államellenes tevékenység miatt. Fő bűne az volt, hogy 1918-ban kikiáltotta a Kelet-Szlovák Köztársaságot.[36] Meg kell jegyezni, hogy Dvortsák irodalmi munkássága sem elhanyagolható teljesítményt mutatott élete folyamán. 1910 és 1917 között az *Eperjesi Lapok,* 1917–18 folyamán az *Eperjesi Újság* szerkesztője, 1907-től a *Naša Zastava* újság segédszerkesztője, majd főszerkesztője lett, Franciaországban is folytatta lapkiadási tevékenységét.

Dvortsák munkásságában a számos publikációja és cikke útján nemzete néppé formálásában odáig ment, hogy az 1930-as években írt egy Himnuszt is a szlovjákok részére, amelyet meg is zenésítettek. Dvortsák belátta, ha külön nemzetet akar teremteni, akkor szótárt és himnuszt kell hogy adjon a népének, amit meg is tett. A Dvortsák által szorgalmazott szlovják különállás hangsúlyozásának 1918–1919 között lehetett némi alapja, ám 1938 után politikai szempontból már a megvalósíthatatlan kategóriába került át. Ennek ellenére a szlovják kérdés az első bécsi döntést követően ismét szerepet kapott Magyarországon, Dvortsák is aktivizálta magát Kassán, és 1939–1943 között ismét a szlovják nyelv népszerűsítésén és mozgalma kiterjesztésén dolgozott. Pályája példa a nemzetépítés és az emigrációs politizálás csapdájára, Dvortsák és Jehlicska identitásformálására nem volt vevő a szlovák lakosság, és ebben a tevékenységükben a csehszlovák, majd a szlovák diplomácia is minden eszközzel akadályozta őket.[37] Dvortsák írásaiban a szlovják eszme (azaz a keletszlovák szeparatizmus) és a szlovákok függetlenségének követelése teljesen összeegyeztethető volt, és felváltva követelte írásaiban ezek megvalósítását. Dvortsák személyiségét, illetve eltökéltségét és makacsságát jól példázza az a tény, hogy az 1930-as években is használta elnöki címét, és a Kelet-Szlovák Népköztársaság levélpapírján bonyolította levelezését. Dvortsák Viktor 1943-ban bekövetkezett halála után a „szlovják mozgalom" meggyengült, 1945 után pedig teljesen elhalt – erről a kérdésről Csehszlovákiában sokáig még csak beszélni sem lehetett.

A szlovják kérdés, a Szlovák Népköztársaság története, Dvortsák és Jehlicska politikai célkitűzései és tevékenységük, a magyarokhoz való közeledési terveik idővel teljesen feledésbe merültek, és politikai aktualitásukat vesztették. A magyar politika korábbi revíziós tevékenysége 1945 után megvalósíthatatlanná vált. A magyar kormányzat a szlovákságnak autonómiát ígérő nyilatkozatai és a későbbi asszimilációs gyakorlatot folytató nemzetiségpolitikája közötti ellentmondás idővel érzékelhetővé vált. Ennek következtében fennállt annak a veszélye, hogy az emigránsok a magyar kormány nemzetiségi politikai hibáinak következtében hiteltelenné válhatnak. Az emigránsok tevékenysége egyszerre volt a magyar revíziós politika egyik eszköze és egy sajátos identitásvilág kifejeződése. Tevékenységük korlátait a nagyhatalmak érdekei és a két világháború közötti európai diplomáciai erőviszonyok alakították. Szlovákia sorsát alapvetően a nagyhatalmak érdekei határozták meg, az emigránsok csupán kísérőjelenségként voltak

[36] Ablonczy 2015: 16.
[37] Iváncsó 2013: 154.

jelen. A csehszlovák kormányzat ellenpropagandája, amely az emigránsok tevékenységének veszélyét eltúlozta, hozzájárult ahhoz, hogy a nagypolitika résztvevői nagyobb súlyt tulajdonítsanak nekik, mint ami ténylegesen megillette őket a két háború közötti időszakban. A két emigráns politikus elsősorban nem hivatalos csatornákon keresztül próbált hatást gyakorolni a politikai élet alakulásaira, ezt röpiratok terjesztésével, nyílt levelekkel, memorandumokkal, valamint személyes kapcsolatok révén igyekeztek megvalósítani. Az egyik fő hibájuk az volt, hogy az emigránsok nem tudták tömegesen megnyerni a lakosságot a magyarbarát gondolat számára. A két emigráns szlovák származású politikus történetének feltárásával hozzájárulhatunk a magyar–szlovák kapcsolatok történetének mélyebb megértéséhez is.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
Polgári kori kormányhatósági levéltárak (K)
K 64 Külügyminisztérium. Politikai osztály reservált iratai
Archív Ministerstva Zahraničných Vecí (Prágai Külügyminisztérium Levéltára) (AMZV)
Politická sekcia, (Politikai osztály)

Hivatkozott irodalom

Ablonczy Balázs 2011: *Nyombiztosítás.* Letűnt magyarok. Pozsony.
Ablonczy Balázs 2015: Az elnök Párizsban. Dvortsák Győző franciaországi élete. In: Bertényi Iván – Géra Elonóra – Mészáros Andor (szerk.): *Varietas Europica Centralis:* Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére. Budapest. 15–22.
Ábrahám Barna 2003: Szlovákok és szlovjákok a nemzet határa. *Limes Tudományos Szemle* (16.) 3. 55–66.
Angyal Béla 2002: Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938. Galánta–Dunaszerdahely.
Deák, Ladislav 1991: Cesta Andrej Hlinku do Paríža roku 1919. In: Bielik, František – Borovský, Štefan (szerk.): *Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách.* Zborník prednášok z vedeckého sympózia. Bratislava. 68–85.
Dvortsák Győző 1916: *Sáros földje 1914–1915.* Eperjes

Hertel, Marián 2003: *(helyesen* Maroš*)*: František Jehlička. Nočná mora politického života. In: Slavomír Michálek –Natália Krajčovičová (szerk.): *Do pamäti národa*. Bratislava. 231–241.

Hronský, Marián 1998: *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*. Bratislava.

Iváncsó Ádám 2013: A szlovák emigráns mozgalmak kapcsolatai a magyar kormányzattal a két világháború között. In: Kálai Sándor (szerk.): *Juvenilia V. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Debrecen, 143–155.

Iváncsó Ádám 2025: *Szlovák emigránsok és a magyar határrevízió: 1918–1943*. (PhD-disszertáció). Debreceni Egyetem, Debrecen.

Jörg K. Hoensch 1984: *Dokumente zur Autonomie politik der Slowakischen Volkspartei Hlinkas*. München–Wien.

Kemény G. Gábor 1971: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. 1906–1913. V. Budapest.

Peroutka, Ferdinánd 1991*: Budaovaní* státu. 2. Praha.

Popély Gyula 2010: *Felvidék 1914–1920*. Budapest.

Szarka László 1999: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony.

Sztancs Gábor 2016: Dialektus, kontaktusjelenség vagy magyar propaganda? Adatok és értelmezések a keleti szlovák (szlovják) etnikai régióról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* (18.) 3. 57–75.

Sztancs Gábor 2024: *Nemzetiségi viszonyok-Önrendelkezési forgatókönyvek Északkelet-Magyarország 1918-1919-ben*. Budapest.

Michela, Miroslav 2009: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918-1921*. Bratislava.

Tilkovszky Lóránd 2000: Területi integritás és területi autonómia. A magyar kormány 1920. évi felvidéki szlovák autonómia terve. *Századok* (134.) 555–596.

Veres Tímea 2004*:* A Tuka-per közvetlen előzményei a cseh és szlovák sajtóban. In: *Fórum. Társadalomtudományi Szemle* (6.) 1. 149–154.

Zeidler Miklós 2009: *A revíziós gondolat*. Pozsony.

Zeidler Miklós 2001: Magyar revizionizmus a két háború között. Limes, (44.) 3. 7–21.